

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201502>

К. В. Кравченко, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: admin.kaf@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9132-4550>

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРАВОВУ ПРИРОДУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО АДМІНІСТРАТИВНИМ СПРАВАМ

Стаття присвячена розкриттю сутності правової природи інституту апеляційного провадження у площині адміністративного судового процесу та розуміння правової природи зазначеного інституту через призму сьогодення. Акцентована увага на структурних компонентах правової природи інституту апеляційного провадження із урахуванням «вузького» та «широкого» підходів.

Наголошено, що категорія «правова природа апеляційного провадження» – це родове поняття, яке включає три видові категорії. Зазначено, що під впливом об'єктивних чинників правова природа інституту перегляду судових рішень в апеляційному порядку стрімко, докорінно змінюється.

Ключові слова: правова природа, апеляційне провадження, правосуддя, суди апеляційної інстанції.

Постановка проблеми. Реформи в системі правосуддя обумовили «переформатування» адміністративного судочинства та усіх його структурних компонентів. Не обійшли стороною нововведення і інститут апеляційного провадження. Нові виклики породжують необхідність у змістовному теоретичному аналізі існуючого правового масиву, у його «інвентаризації» та вироблення нового доктринального розуміння сутності та визначення місця інституту перегляду судових рішень на апеляційному рівні в системі адміністративного судочинства.

Аналіз норм апеляційного провадження дозволяє стверджувати, що відсутність термінологічної чіткості і визначеності в національному законодавстві виступає важливою детермінантою для виникнення протиріч у тлумаченні норм цього правового інституту та їх різноманітного застосування у практичній діяльності. Актуальність обраної теми підсилюється і тим фактом, що вирішення зазначених проблем має не лише науково-теоретичну значущість, але і несе велике практичне навантаження, займаючи значну частку у житті населення.

Дійсно, завдяки інституту апеляційного перегляду судових рішень судів першої інстанції підвищується рівень охорони, захищеності прав, свобод і публічних інтересів осіб та створюються належні умови для забезпечення реалізації зазначених соціальних цінностей за допомогою правосуддя. Тому, необхідність здійснення дослідження цього правового інституту є незаперечним фактом та актуальною справою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо розуміння сутності правової природи інституту апеляційного провадження у межах адміністративного судочинства в сучасних умовах, незважаючи на широкий спектр досліджень, залишається малодослідженим, дискусійним та потребує більш глибокого теоретичного переосмислення.

Більшість фундаментальних досліджень щодо правової природи апеляційного провадження були проведені до 2017 року, але після внесення докорінних змін у регламен-

тацію інституту апеляційного перегляду судових рішень – комплексних досліджень не достатньо.

Окремі питання, пов'язані із апеляційним провадженням викладені у роботах Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенко (2007), М. М. Глуховея (2013), Р. П. Кайдашева (2015), Т. О. Коломоєць (2009), А. Т. Комзюка (2007), О. В. Кузьменко (2005), Р. О. Кукурудз (2010), Т. П. Мінки (2015), О. І. Миколенко (2010), Р. С. Мельника (2007), Ю. Л. Шереніна (2012) та інших.

Особливе місце серед таких досліджень займають напрацювання Р. П. Кайдашева (2016), С. А. Гальонкіна (2018) та І. С. Полякова (2019).

І. С. Поляков у дисертаційній роботі «Перегляд рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні» (2019 р.) розкриває правову природу апеляційного провадження через призму перегляду рішень окружних адміністративних судів із урахуванням викликів сьогодення [1].

Р. П. Кайдашев у дисертаційній роботі «Перегляд судових рішень в адміністративному процесі України» вибрав предметом дослідження теорію та практику здійснення перегляду судових рішень в адміністративному процесі України [2].

С. А. Гальонкін у дисертаційній роботі «Адміністративно-правове забезпечення апеляційного провадження в Україні» наводиться теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення апеляційного провадження в Україні та окресленні напрямків вдосконалення адміністративного законодавства, що закріплює правові засади забезпечення здійснення апеляційного провадження [3, с. 2].

Але в сучасних умовах існує велика кількість юридичних проблем, пов'язаних з реалізацією правового механізму щодо апеляційного провадження у межах адміністративного судового процесу. А це обумовлює потребу у глибокому науковому аналізі, осмисленні певних правових позицій та наданні наукових рекомендацій по вирішенню певних проблем, які стосуються застосування адміністративними судами апеляційної інстанції процесуальних норм під час апеляційного перегляду судових рішень.

Метою статті є аналіз правової природи інституту апеляційного провадження у площині адміністративного судового процесу та розуміння сутності зазначеного інституту через призму сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях різного рівня, від тез до дисертаційних робіт, часто використовується поняття «правова (юридична) природа». Враховуючи, що відсутнє загальноприйняте визначення, то різні науковці по різному розкривають сутність категорії «правова (юридична) природа» та оперують цим поняттям.

Для розкриття правової природи апеляційного провадження в адміністративних судах потрібно розуміти сутність категорії «правова (юридична) природа» та визначитися із її структурними компонентами, складовими.

В національному законодавстві саме поняття «правова (юридична) природа» відсутнє, і тому, невизначеність призводить до плутанини, а отже, і до неузгодженості позицій серед наукової спільноти. Тому, у межах цього питання, існує велике різноманіття поглядів та думок.

Але цікавою є позиція, що сутність терміну «природа», за результатами семантичного аналізу, розкривається через: 1) характерні ознаки, властивості; 2) зміст; 3) мету; 4) значення; 5) відмінність від інших явищ [4, с. 433].

В той же час, зміст категорії «правова (юридична) природа» включає наступні складові: 1) історія виникнення, становлення та розвитку; визначення, поняття; 3) характерні риси, ознаки, зміст; 4) соціальна зумовленість; 5) мета; 6) правові наслідки; 7) механізм регулювання; 8) сутність та загальну характеристику; 9) місце в системі, співвідношення з іншими видами, відмінність від інших інститутів; 10) значення, функції підстави [4, с. 433].

Звісно, що сутність категорії «правова (юридична) природа» значно складніший, але зазначені позиції на цю категорію – у «вузькому» та «широкому» розумінні дефініції виступають теоретичними орієнтирами для наступних досліджень.

Розкриваючи правову природу апеляційного провадження необхідно звернути увагу, що воно здійснюється у межах системи судів апеляційної інстанції. Так, враховуючи норми статей 23, 292 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАСУ), до судів апеляційної інстанції відносяться: 1) апеляційні адміністративні суди, у межах територіальної юрисдикції яких знаходяться місцеві адміністративні суди, що ухвалили рішення; 2) Верховний Суд, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції; 3) Велика Палата Верховного Суду, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції [5].

Знання складу системи судів апеляційної інстанції істотно впливає на розуміння правової природи апеляційного провадження. Тому, можливо стверджувати, що категорія «правова природа апеляційного провадження» – це родове поняття, більш ширше поняття і включає видові категорії «правова природа апеляційного провадження в апеляційних адміністративних судах, у межах територіальної юрисдикції яких знаходяться місцеві адміністративні суди, що ухвалили рішення»; «правова природа апеляційного провадження яке здійснює Верховний Суд, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції»; «правова природа апеляційного провадження яке здійснює Велика Палата Верховного Суду, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції».

Кожний із цих видових категорій притаманні як загальні ознаки родової категорії, так особливі ознаки, які обумовлені специфікою адміністративних справ, рішення по яким переглядаються, так і специфікою суду який здійснює цей перегляд (апеляційні суди, Верховний Суд, Велика Палата Верховного Суду). Все це у сукупності впливає на процедуру апеляційного провадження. Тому, розкриття сутності правової природи апеляційного провадження можливо лише через висвітлення правової природи окремих її складових. Але можливо виокремити родові ознаки притаманні кожному виду.

Інституту апеляційного провадження притаманні певні властивості, зокрема: динамічність процесу, невеликі строки розгляду справи, справи розглядаються та вирішуються судом у складі 3 суддів та інші. Все це, у сукупності, сприяє своєчасному захисту порушених, невизнаних прав та інтересів сторін у адміністративному судовому процесі. Тому, апеляційне провадження – це один із найбільш поширених у сучасному адміністративному судочинстві способів перегляду судових рішень, які не вступили в законну силу та виступає додатковою гарантією захисту прав, свобод та інтересів сторін.

І. С. Поляков зазначає, що найбільш ефективним і дієвим засобом у сфері захисту прав і свобод громадян є судовий розгляд суперечностей в апеляційному провадженні, який належним чином підготовлений і проведений з дотриманням усіх вимог законодавства, і в результаті якого винесено законне та обґрунтоване судове рішення [1, с. 6].

Також, серед наукової спільноти сформувався стійке уявлення про ефективність системного підходу до дослідження явищ правової дійсності. Адже, відповідно до методології загальної теорії систем кожне явище розглядається як більш-менш складна система [6, с. 161].

І це безпосередньо стосується інституту апеляційного провадження. Попри значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню інституту апеляційного перегляду судових рішень, у науковій спільноті відсутнє універсальне розуміння того, що представляє собою апеляційне провадження. Але аналіз наукових позицій дозволяє виокремити дві концептуальні позиції. З одного боку – це діяльність судів, з іншого – це стадія провадження.

Перша концепція акцентує увагу на лідируючій позиції суду підчас перегляду судових рішень судом апеляційної інстанції. Але необхідно зазначити, що на змістовне наповнення апеляційного провадження впливає не лише діяльність суду, який буде розглядати та вирішувати адміністративну справу в порядку КАСУ, а також, і діяльність учасників адміністративного судового процесу. Дуже важливо звернути увагу, що змістовна сторо-

на апеляційного провадження представляє собою врегульовані нормами КАСУ процесуальні відносини, які поєднані спільним предметом – поданою апеляційною скаргною [2].

У 2020 році значно розширено коло осіб, які мають право приймати участь в апеляційному провадженні – за рахунок осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки (ч. 1 ст. 293 КАСУ [5]) і лише у випадках, передбачених ст. 294 КАСУ [5].

Даний приклад є свідченням, що правова природа інституту апеляційного провадження постійно трансформується під впливом викликів сьогодення та із урахуванням правових позицій Верховного Суду.

Наступним чинником, який докорінно змінює правову природу апеляційного провадження є діджиталізація судового процесу.

Друга концепція – передбачає, що апеляційне провадження це стадія адміністративного провадження. Наприклад, О. Ю. Костюченко зазначає, що апеляційне провадження «складається з процесуальних дій; ці процесуальні дії взаємопов'язані та послідовні; ці процесуальні дії об'єднанні спільністю предмета правового регулювання [7]. Ми підтримуємо позицією Р. П. Кайдашева, який зазначає, що з формальної сторони апеляційне провадження є різновидом адміністративних проваджень, системним утворенням, яке включає в себе сукупність послідовно здійснюваних елементів, які в юридичній науці отримали назву процесуальних дій [2].

Але враховуючи, що кожна із концепцій по-своєму акцентує увагу на певних структурних компонентах, то останнім часом серед науковців сформувався усталений підхід, що апеляційне провадження – це багатогранне правове явище. І, тому, з одного боку – це діяльність суду апеляційної інстанції. Така діяльність включає в себе комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які утворюють певну сукупність процесуальних відносин, пов'язаних із відкриттям справи, її розглядом і прийняттям рішення [2, с. 113].

З іншої сторони, апеляційне провадження – це різновид адміністративного провадження, якому притаманний факультативний характер.

Доповнює картину розуміння правової природи апеляційного провадження і визнання, що апеляційне провадження складається із певних стадій – структурних елементів, яким притаманна незмінна послідовність та взаємообумовленість [2, с. 113].

До таких стадій, враховуючи норми КАСУ, можливо віднести: відкриття апеляційного провадження; апеляційний розгляд; повернення адміністративної справи до суду першої інстанції, який її розглядав.

Кожна із цих стадій має певну мету, яка обумовлює вирішення певних завдань. І, це усе впливає на формування загальної мети та загальних завдань апеляційного провадження.

Мета та завдання апеляційного провадження не закріплено законодавчо, але у контексті частини 1 статті 2 КАСУ, завданням апеляційного провадження є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин на рівні судів апеляційної інстанції [5]. А метою перегляду судових рішень судами апеляційної інстанції є ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [5].

Висновки і пропозиції. Розуміння сутності правової природи інституту апеляційного провадження залежить від кута зору дослідника. Але, незважаючи на усе різноманіття поглядів, більшість наукової спільноти дотримується позиції, що апеляційне провадження складне, багатогранне правове явище, яке дозволяє додатково реалізувати особам своє конституційне право на перегляд судових рішень судів першої інстанції. Також, це провадження виступає одним із додаткових способів захисту прав, свобод та інтересів населення.

Категорія «правова природа апеляційного провадження» – це родове поняття, яке включає три видові категорії «правова природа апеляційного провадження в апеляційних адміністративних судах, у межах територіальної юрисдикції яких знаходяться

місцеві адміністративні суди, що ухвалили рішення»; «правова природа апеляційного провадження яке здійснює Верховний Суд, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції»; «правова природа апеляційного провадження яке здійснює Велика Палата Верховного Суду, коли переглядає в апеляційному порядку судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції».

Під впливом об'єктивних чинників (наприклад, діджиталізації суспільства, діджиталізації правосуддя, глобалізації та т. п.) правова природа інституту перегляду судових рішень в апеляційному порядку стрімко, докорінно змінюється. А, це обумовлює необхідність проведення глибокого наукового аналізу, осмисленні певних правових позицій та наданні наукових рекомендацій по вирішенню певних проблем.

Список використаної літератури

1. Поляков І. С. Перегляд рішень окружних адміністративних судів в апеляційному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Поляков Ігор Сергійович. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 194 с.
2. Кайдашев Р. П. Перегляд судових рішень в адміністративному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Кайдашев Роман Петрович. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2016. 513 с.
3. Гальонкін С. А. Адміністративно-правове забезпечення апеляційного провадження в Україні : дис.... канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.07. Гальонкін Сергій Анатолійович. Суми, Університет сучасних знань; Сумський державний університет, 2018. 232 с.
4. Вознюк А. А. До питання про зміст поняття «кримінально-правова природа». Держава і право. 2011. Вип. 52. С. 429-434.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
6. Сорокин В. Д. Избранные труды. СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресса». 2005. 1086 с.
7. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. О. Ю. Костюченко. Київ : Академія адвокатури України, 2005. 18 с.

References

1. Polyakov, I. S. (2019). Review of decisions of district administrative courts on appeal. Candidate's thesis. Zaporozhye: Zaporizhzhya National University [in Ukrainian].
2. Kaidashev, R. P. (2016). Review of court decisions in the administrative process of Ukraine. Doctor's thesis. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management [in Ukrainian].
3. Halonkin, S. A. (2018). Administrative and Legal Guaranteeing of the Appeal Proceedings in Ukraine. Candidate's thesis. Sumy: The University of Modern Knowledge; Sumy State University [in Ukrainian].
4. Voznyuk, A.A. (2011). On the content of the concept of «criminal nature». State and law. 52 [in Ukrainian].
5. Code of Administrative Procedure of Ukraine (2005). URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>[in Ukrainian].
6. Sorokin, V. D. (2005). Selected Works. Sbb: R. Aslanov Publishing House «Legal Press Center» [in Russian].
7. Kostyuchenko, O. Yu. (2005). Appeal against judicial decisions in the criminal process of Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Academy of the Bar of Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.04.2020 р.

